

Nogometni navijači kao društveni akteri

Barišić, Franko

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Kinesiology / Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:117:062657>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-09-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Kinesiology, University of Zagreb - KIFoREP](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

KINEZIOLOŠKI FAKULTET

(studij za stjecanje visoke stručne spreme

i stručnog naziva: magistar kineziologije)

Franko Barišić

**NOGOMETNI NAVIJAČI KAO
DRUŠTVENI AKTERI:
PRIMJER TORCIDE**

(diplomski rad)

Mentor:

izv.prof.dr.sc. Benjamin Perasović

Zagreb, srpanj 2017.

Ovaj rad posvećujem pripadnicima svih hrvatskih „Ultras“ skupina, izražavam podršku u njihovoj borbi za transparentnost i ravnopravnost, kako u nogometu, tako i u društvu općenito!

NOGOMETNI NAVIJAČI KAO DRUŠTVENI AKTERI: PRIMJER TORCIDE

Sažetak

Glavni cilj ovoga rada je utvrditi sve bitne aspekte procesa u kojem navijači postaju društveni akteri, koristeći pri tome svu relevantnu literaturu i dosadašnja istraživanja. Navijačka skupina Torcida najbolji je primjer na kojem će se temeljiti ovaj rad, prvenstveno zbog svog identiteta te promicanja unapređivanja nogometne i navijačke kulture u Republici Hrvatskoj. Svakako treba istaknuti da bi ovaj rad trebao doprinijeti proširivanju razumijevanja fenomena nogometnih navijača u hrvatskom društvenom kontekstu te djelomično stati na kraj njihovu marginaliziranju od strane *mainstream* medija i javnog mnijenja.

Ključne riječi: navijačka subkultura, društvo, Torcida, korupcija, inicijativa

FOOTBALL FANS AS A SOCIAL ACTORS: THE CASE OF TORCIDA

Summary

The main aim of this paper is to establish key aspects behind the process in which football fans turn into social actors by reviewing all the relevant academic literature. The main focus will be on the fan group Torcida primarily due to their strong identity amongst the community and their significant role in promoting fan culture in the Republic of Croatia. It is important to state that this paper will broaden the understanding of the phenomena of football fans in Croatia from a societal context. The paper will also partially prevent the marginalisation of fans by the mainstream media and the public views.

Key words: football fan subculture, society, Torcida, corruption, initiative

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. „SUBKULTURA“ KAO DRUŠTVENI FENOMEN.....	7
2.1 Subkulture mladih.....	8
2.1.1. Čikaška škola	8
2.1.2. Teorija delinkventne subkulture.....	9
2.1.3. Birminghamska škola.....	10
2.1.4. Interakcionistička teorija.....	11
2.2 Subkultura nogometnih navijača.....	12
3. NAVIJAČKA SKUPINA „Torcida“	14
3.1. Povijest Torcide	15
3.2. Hijerarhija i tipizacija Torcide	18
3.3. Ekspresivne razine Torcide.....	20
4. SUVREMENO HRVATSKO DRUŠTVO	22
5. NAVIJAČKE INICIJATIVE	25
5.1. Pokret „Against modern football“	25
5.2. Udruga „Naš Hajduk“	27
6. BORBE NAVIJAČA PROTIV DRUŠTVENIH ANOMALIJA	29
6.1. Torcidin kodeks	29
6.2 Afera „pošteno suđenje“	30
6.3. Borba protiv „vaučerizacije“.....	31
6.4. Odnos Lokomotive i Dinama.....	33
6.5. Prosvjed na rivi – protiv samovolje HNS-a	34
6.6. Ostale Torcidine akcije	37
7. ZAKLJUČAK.....	38
8. LITERATURA	41

1. UVOD

Nogometni navijači postali su svojevrsnim društvenim akterima još 1980.-ih godina u razdoblju socijalizma i jednopartijske vlasti. U današnje vrijeme oni su organizirani formalno i kroz vlastite udruge. Osim istraživanja pripadnosti međusobnoj ultras subkulturi, navijači su postali društveni akteri, prije svega unutar šireg pokreta protiv korupcije u nogometu i hrvatskom društvu uopće. Navijači organiziraju bojkote, peticije, prosvjede. Njihovo djelovanje često podsjeća na društvene pokrete. Upravo je djelovanje nogometnih navijača kao društvenih aktera glavna problematika ovog rada.

Kako bi mogli što bolje razumjeti fenomen navijaštva, potrebno je objasniti njegov razvoj kroz povijest te razraditi pojedine sociološke pojmove kao što su: subkultura, subkultura navijača, devijantnost, huliganizam.

Većina znanstvenih radova i medijskih članaka pisanih na tematiku navijaštva bavi se najviše posljedicama ovog fenomena dok se premalo prostora pridodaje samom uzroku. Iz perspektive suvremenih medija, na nogometne navijače se gleda kao na devijantnu skupinu čiji obrasci ponašanja znatno odstupaju od „normalnog“ i društveno prihvatljivog a zanemaruju se uzroci koji izazivaju brojne reakcije koje se kasnije manifestiraju kroz različite ekspresije navijačkih skupina.

Fenomen nogometnih navijača u svom začetku kao glavni cilj ima pružanje podrške nogometnoj momčadi koju bodri sa idejom kako svojim navijanjem, ponašanjima i ekspresijama stvaraju „prividnu“ prednost na terenu. Taj fenomen vrlo brzo napušta okvire nogometnog igrališta i širi se na više razine gdje sami nogometni navijači postaju svojevrsni „zaštitnici“ lokalne zajednice, snažni društveni kritičari, politički oporbenjaci i bitni društveni akteri.

Glavna uloga ovog rada dodijeljena je navijačkoj skupini „Torcida“, navijačima splitskog nogometnog kluba „Hajduk“. Upravo Torcida slovi za najstariju organiziranu navijačku skupinu na ovim prostorima te je ujedno možemo smatrati i najaktivnijom i najorganiziranijom navijačkom skupinom u Republici Hrvatskoj. Prvi dio rada bit će posvećen upravo povijesti, strukturi i obilježjima ove navijačke skupine kako bi se što bolje shvatilo zašto je baš primjer

Torcide uzet kao predmet istraživanja. Nikako ne smijemo zaboraviti ekstravagantnost, originalnost, spektakularnost, pa čak i abnormalnost koja je specifična u Torcidinim akcijama i koja opravdava odabir upravo ove navijačke skupine za širu društvenu analizu.

U nastavku diplomskog rada bit će objašnjeni neki fenomeni koji se tiču načina funkcioniranja suvremenog hrvatskog društva. Posebno valja istaknuti proces prelaska iz jednopartijske vlasti u višestranačje, odnosno iz socijalizma u parlamentarnu demokraciju. Raspad Jugoslavije i stvaranje nezavisne Republike Hrvatske događaji su koji kao posljedicu imaju proces privatizacije za koji se slobodno može reći da je temelj korupcije i stvaranja elitnog građanskog sloja u hrvatskom društvu.

Glavno poglavlje ovog rada posvećeno je borbi navijača protiv društvenih anomalija. Poseban fokus bit će postavljen na pojedine događaje u hrvatskom društvu koji su izazvali određene reakcije i ekspresije nogometnih navijača. Konkretnim primjerima podrobno ćemo objasniti da „radikalne“ akcije provedene od strane navijačke skupine Torcida nisu nastale „same od sebe“ već su reakcija i svojevrstan indikator raznih nepravilnosti u društvu. Sport nije jednoznačan fenomen, i prema tome valja istaknuti kako nasilje na stadionima ne može biti izdvojeno iz društvenog konteksta. Prema tome, potrebno je koristiti cjelokupno nasljeđe sociologije i srodnih znanosti u razumijevanju ovog društvenog fenomena (Perasović i Bartoluci, 2007).

U idućem poglavlju također će se pokušati dati odgovor na pitanje što se krije iza pokreta „Against modern football“, kakav je utjecaj nogometne elite na funkcioniranje nogometnog saveza, na koji način djeluje sudačka organizacija u hrvatskom nogometu, kako funkcionira inicijativa „Naš Hajduk“ kao i mnoga druga u cilju boljeg razumijevanja na koji način nogometni navijači pružaju otpor *establishmentu*.

2. „SUBKULTURA“ KAO DRUŠTVENI FENOMEN

Pod pojmom kultura smatraju se sadržaji kao što su nazor na svijet, vjerovanje, znanja, vrijednosti, ponašanja pojedinca. Oni su sastavni dio vladajućeg društvenog sustava koji će taj sustav činiti legitimnim (Čolić, 2006). Upravo dominantna kultura nekog društva definira što će se u nekom sustavu smatrati društveno prihvatljivo, odnosno „normalno“. Samim time, dominantna kultura pokušava smanjiti utjecaj drugih kultura, odnosno subkultura.

Kada govorimo o pojmu „subkultura“, vrlo je važno naglasiti njegovu širinu. Ako tu širinu svodimo na definiciju, pojam „subkultura“ predstavlja skup normi, pravila, obrazaca ponašanja i načina života društvenog aktera čije se vrijednosti i norme dijelom razlikuju od šireg društva u kojem živi (Perasović, 2002).

Američki sociolog Milton Yinger (1960. U: Perasović, 2001) subkulturu smatra kulturom unutar kulture no ne negira postojanje konflikta sa dominantnom kulturom. Navodi da treba razlikovati vrijednosne sustave subkulture od onih koji se pojavljuju u konfliktnim situacijama, smatrajući nastajanje kontravrijednosti tipičnim za kontrakulturu. Perasović (2002:490) subkulturu opisuje na sljedeći način: „Subkultura često označava neku konkretnu društvenu skupinu, u vlastitu vremenu i prostoru, na primjer skupinu punkera iz Zapruđa sredinom osamdesetih, skupinu nogometnih huligana iz Splita krajem osamdesetih ili, recimo, skupinu s ugla ulice koju je Whyte (1955) promatrao u kvartu talijanskih doseljenika. Možemo tako pod subkulturom zamišljati bilo kojeg drugog stvarnog aktera. Međutim, pojam subkulture često se odnosi na skup vrijednosti, norma, vjerovanja, načina života, na "simboličku strukturu" koju mnogi analiziraju neovisno o pojedinačnim akterima, o onima koji te norme, vrijednosti, stilove (odijevanje, glazbu, slang, rituale) zapravo žive u svojim životima.“.

Subkulture mogu biti karakterizirane na različite načine. Pojedine subkulture prihvaćaju dominantnu kulturu i funkcioniraju u skladu s njom. Druga varijanta subkultura iskazuje odvojenost od dominantne subkulture ali joj se ne suprotstavlja. Zadnju skupinu predstavlja subkulture koje pružaju otpor prema dominantnoj subkulturi i takve subkulture sociologija smatra kontrakulturom. Pojam subkultura i kontrakultura nikako ne treba miješati.

2.1 Subkulture mladih

Kako tvrdi Perasović (2001:9): „Subkulture mladih poznate su široj javnosti uglavnom zbog medijske eksploatacije ekscenčnih situacija, zbog kampanja „moralne panike“ i drugih načina medijske prezentacije adolescentskih stilova života.“. Za daljnje razumijevanje ovog rada svakako je važno objasniti pojam „moralne panike“.

„Moralna panika“ predstavlja društvenu situaciju kod koje se na temelju senzacionalizma i preuveličavanja stvara prividno uvjerenje kako pojedinom društvu prijeti realna opasnost koja se može otkloniti jedino radikalnim, odnosno represivnim mjerama. Upravo zbog širenja „moralne panike“ putem *mainstream* medija, pogotovo putem tzv. „žutog tiska“, stvaraju se uvriježena negativna mišljenja i vežu različiti negativni epiteti za razne subkulturne grupe.

Fenomen nastanka subkulturnih grupa širi se velikom brzinom upravo zbog potreba mladih za dokazivanjem, samoaktualizacijom i afirmacijom u matičnim kulturama kojima pripadaju. Sama po sebi, želja za promjenom i istraživanje određenog tipa otpora nikako nisu negativni iako ponekad izazivaju ekstremizam u svojim krajnjim oblicima. Zbog toga ih se često povezuje sa devijantnim i nasilnim ponašanjem. Perasović (2001:16) navodi kako bez obzira na varirajući raspon kritičkog autorskog osvrtnja na prethodnike, možemo odrediti temeljna poglavlja u nastajanju sociologije subkulture.

2.1.1. Čikaška škola

Čikaška škola smatra se predvodnicom proučavanja urbane sociologije putem istraživanja bandi (tzv. „gangs“) u gradu Chicagu. Predmet istraživanja bili su im „dečki s ugla“ ali i drugi marginalni akteri društva. Čikašku školu zastupao je velik broj sociologa koji su djelovali na općenit način obuhvaćajući širok spektar različitih pristupa.

Vremenski kontekst djelovanja ove grupe veže se uz 1920.-e i 1930.-e godine. Sociolog Ognjen Čaldarović kao glavne predstavnike ove škole ističe Parka, Wirtha, Thomasa, McKenzija i Burgessa. Prvi korak u istraživanjima pripada Robertu Parku koji je na grad gledao kao na mozaik malih svjetova sa različitim moralnim zakonima i stilovima života, u kojima

postoje takva otvorena društva koja egzistiraju paralelno u nekom vremenu. Clifford Shaw delinkvenciju mladih opisuje kao prilagodbu pojedinca očekivanjima grupe čije je sam član. Sudjelovanje u grupi za pojedinca predstavlja osjećaj ponosa, superiornosti i vlastite važnosti. Shaw je smatrao kako delinkvencija nije izraz neposluha i zlobe kako se do tada mislilo - „Ono što je bitno, to je da se u delinkvenciji postiže stimulacija, uzbuđenje, svojevrsno ushićenje, zadovoljava se glad za „žmarcima“ koji struje tijelom. Ipak, kulturne vrijednosti, moralni standardi delinkventnog svijeta odstupaju jako od onih šireg, konvencionalnog društva.“ (Perasović, 2001:21).

2.1.2. Teorija delinkventne subkulture

Delinkventna subkultura javlja se kao pojam još 1950.-ih godina dok se za utemeljitelja teorije delinkventne subkulture smatra Albert Cohen, autor knjige „Delinquent Boys: The Culture of the Gang“. U njoj autor istražuje kako se postaje delinkventom, na način da se pojedinac uključuje u grupe i prihvaća obrasce ponašanja koji su već uspostavljeni u određenoj grupi. Vrlo je bitno naglasiti da autor teorije smatra da proces postajanja delinkventnom ne ovisi o nekim psihološkim ili fizičkim karakteristikama pojedinca, kao ni defektnošću ili smanjenim inteligencijskim sposobnostima pojedinca, već samo o kulturnom obrascu kojem je pojedinac izložen (Perasović, 2001).

Sadržaj delinkventne subkulture, po Cohenu, je trostruk: neutilitaristički (krađa iz zabave), maliciozan (brojni oblici vandalizma) i negativistički (negativni stav prema normama društva odraslih). Posebnu pažnju Cohen je posvetio procesu promjene referentnog okvira takozvanih referentnih grupa jer taj okvir određuje način poimanja stvarnosti. Od presudne važnosti su dobne, spolne i etničke karakteristike, uz važan utjecaj ekonomskog statusa i klasne pripadnosti. Naime, mladi iz radničkih klasa susreću se sa problemima koji ne postoje kod djece iz srednjih klasa. Etika srednje klase bazirana je prvenstveno na protestantizmu i razlikuje se od etike mladih pripadnika radničke klase (Cohen, 1955).

Vrlo važan pojam koji se vezuje uz Cohena je kratkoročni hedonizam. On predstavlja vrlo mali dio kompletnog opusa grupe a svodi se na čekanje zabave koje sama po sebi nije izrazito delinkventna. Vrijedi istaknuti jednu od najvažnijih značajki delinkventne subkulture,

grupnu autonomiju. Ona se odnosi na prihvaćanje neformalnog pritiska grupe, dok nikakvi drugi autoriteti ne dolaze u obzir. Pojam referentnog okvira i referentne grupe Cohen preuzima iz socijalne psihologije i detaljno ga obrazlažući zapravo stvara temelje svog pristupa „delinkventnoj subkulturi”. „Action is problem solving” – rečenica je kojom Cohen objašnjava subkulturu kao tip djelovanja u rješavanju određenog problema. Ako pojedinac nešto pokuša pa u tome dobije podršku – u interakciji stvar raste i mijenja se model tj. referentni okvir. Nastanak subkulture pripisuje pojavi kada grupa pojedinaca koja su u međusobnoj interakciji prepoznaju isti problem. Kao grupna solucija za zajednički problem nastaje upravo subkultura (Perasović, 2001).

2.1.3. Birminghamska škola

Godine 1963., sa radom počinje istraživački centar za poslijediplomski studij u Birminghamu. U počecima njegova rada studij su upisivali pretežno studenti književnosti i ostalih društvenih znanosti. Najpoznatiji predstavnik ove grupe je Stuart Hall. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća Birminghamska škola postaje jedna od prepoznatljivijih koje proučavaju specifično područje subkulture mladih (Perasović, 2001).

Phil Cohen, pripadnik Birminghamske škole i jedan od začetnika subkulturne teorije (prema Perasović, 2001:116) razlikuje četiri podsustava životnih stilova subkultura koji čine dvije osnovne grupe oblika. Prvu grupu čine odijevanje i glazba, a drugu „sleng“ i ritual. Također, kao jednu od iznimno važnih karakteristika subkultura, on izdvaja i teritorijalnost (Cohen, prema Perasović, 2001:118).

Cohen (1972) raščlanjuje subkulturu na tri razine: povijesnu (specifična problematika klasnih frakcija), strukturalnu (glazba, odjeća, rituali) te fenomenološku (analiza načina na koji subkulturu aktualno „žive“ njeni nositelji i podržavatelji).

2.1.4. Interakcionistička teorija

Utemeljiteljem ove teorije smatra se George Herbert Mead. Interakcionistička teorija smatra da se devijantnost treba promatrati sa stajališta samog devijanta, odnosno da se fokus promatranja premješta sa devijanta na institucije socijalne kontrole, a to je vrlo važan smjer promatranja za sociologiju subkulture. (Perasović, 2001).

Ritzer (1997. U: Perasović, 2001) ističe specifičnosti koje su karakteristične za interakcioniste: fokusiranje na interakciju aktera i svijeta, razumijevanje i aktera i svijeta kao dinamičkih procesa a ne statičkih struktura i pripisivanje velikog značenja sposobnostima aktera da interpretiraju socijalni svijet.

Interakcionisti sve manje koriste pojam subkultura, štoviše, odbacuju ga, a njihova istraživanja temelje se na nazivanju pojedinih društvenih grupa pušačima marihuane, uličnim bandama, lutalicama itd. Devijaciju označuju kao socijalni proces u kojem akteri definiraju i redefinišu situaciju te na rezultat same devijantnosti utječu institucije socijalne kontrole (Perasović, 2001).

Sociolog David Matza (1969. U: Perasović, 2001) u središte devijantnosti smješta interakciju prijestupnika i onih koji ih proglašavaju prijestupnicima. Krug ljudi, od kojih je važno spomenuti - Franka Tannenbauma (1938), Edwina Lemerta (1951), Johna Kitsusea (1962), Kaia Eriksona (1962) i Howarda Beckera (1963) – doprinio je razvoju tzv. “teorije etiketiranja”. I dok mnogi, još od uvodnih počela, kritiziraju, proširuju i osporavaju njene izvorne postavke, drugi doprinose njenom razvoju značajnim istraživačkim rezultatima (Becker, 2011).

“Teorija etiketiranja” odnosi se na stvaranje društvenih pravila koje društvene grupe pokušavaju nametnuti i provesti. Društvena pravila definiraju obrasci ponašanja koji određuju što je pozitivno a što negativno. Prekršitelj pravila postaje autsajder no iz njegove perspektive on nije prekršitelj jer za njega osobno to pravilo niti ne postoji. Upravo zbog toga, on druge može smatrati autsajderima. S obzirom da je društvo sačinjeno od mnogih grupa, svaka grupa ima svoja pravila. Poštivanjem pravila jedne grupe, kršimo pravila druge. Shodno tome slijedi zaključak kako je devijacija društveno stvorena. Devijacija se dakle ne mora nužno vrednovati kao nešto negativno, već je ona posljedica primjene pravila. (Perasović, 2001).

2.2 Subkultura nogometnih navijača

U drugoj polovici 80-ih godina 20. stoljeća započinje jedno specifično poglavlje u razvoju hrvatske sociologije sporta, obilježeno istraživanjem sportske publike odnosno sociologijskim zahvatima u stvarnosti tada sve profiliranijeg fenomena nogometnog huliganizma. „Razumijevanje novih navijačkih aktera, koji su se po mnogim obilježjima (dob, izgled, strana stadiona, preferencije droga, sleng, rekviziti, koreografija, nazivlje, komunikacija sa sličnim grupama, fokusiranost na navijanje više nego na samu igru, itd.) počeli simbolički i stvarno odvajati od svojih roditelja, omogućeno je nasljeđem sociologije (sub)kultura mladih.“ (Perasović i Bartoluci, 2007:112).

Nogometnog navijača možemo karakterizirati kao pojedinca koji pruža moralnu podršku ekipi koju bodri, korištenjem raznih sredstava kao što su pjevanje, skandiranje, uzvikivanje i drugo, u svrhu postizanja što boljeg rezultata ekipe za koju se navija. Navedena teza nogometnog navijača stavlja u vrlo uzak kontekst kojeg ovaj rad svakako nastoji proširiti.

Nešto precizniju definiciju iznosi Lalić (1993): navijačku publiku, odnosno navijače čine organizirane grupe pojedinaca koji svojim specifičnim kolektivnim, ritualiziranim ponašanjem, kolektivno prihvaćenom ikonografijom te raznim drugim metodama izražavaju svoju emocionalnu vezanost uz određenu nogometnu ekipu, identificirajući se s njom te joj pružaju podršku ne bi li ostvarila što bolji rezultat. Navijačke skupine su formirane grupe u kojima postoji određen skup vrijednosti i pripadnosti a svaki član takve grupe ima svoju ulogu.

Krucijalni elementi za nastanak ove subkulture nastaju preuzimanjem elemenata specifičnih za rockerske i srodne glazbene subkulture. Sredinom 1980.-ih godina, navijači su opisani pojmom „navijačko pleme“.

„Sociologija sporta je sociologiji subkulture mladih ostavila neophodan kritički smjer razmišljanja o vezi sporta i dominantne kulture i ideologije, što je bilo korisno u analizi ponašanja institucionalnih, političkih i sportskih, kao i medijskih aktera uključenih u kontekst nogometnog huliganizma“ (Perasović, 2001:280).

Prema Perasoviću (2001), elementi koji se preuzimaju na više razina su: svijest o pripadnosti širem nogometnom plemenu, pisanje grafita auto-lak sprejom, upotreba engleskog jezika, eksperimentiranje s drogom, prisvajanje određenih odjevnih predmeta, tipovi frizure, naušnice u uhu, ples na stadionu, dolazak navijača, s vlastitim obilježjima, na rituale rock-subkulture i doslovno dijeljenje iste scene na koncertima ili u klubovima.

3. NAVIJAČKA SKUPINA „Torcida“

Skupina Torcida predstavlja navijače nogometnog kluba „Hajduk“ iz Splita. Kako tvrdi Lalić (1993), priča o Torcidi, priča je o ekstremnim nogometnim navijačima te je stoga Torcida dobar primjer navijačke subkulture u Hrvatskoj. Od 1980. godine kada je Torcida obnovljena, konstantno potiče djelovanje ostalih sličnih skupina u svim ključnim elementima navijačke subkulture.

Promatranje djelovanja Torcide posebno je interesantno jer je upravo ta skupina prednjačila u istupima prema raznim političkim i društvenim anomalijama koje su se javljale kroz povijest, sve od početka djelovanja za vrijeme bivše Jugoslavije. U današnje vrijeme Torcidu prate stereotipi o navijačima kao o ekstremnim desničarima i stereotipi kako se radi o grupi izrazito nasilnog ponašanja. Nameće se pitanje je li to uistinu tako, pogotovo ako uzmemo u obzir da se mnogi pojedinci, pripadnici navijačke skupine Torcida, aktivno bore protiv nedemokratskih političkih načela i korupcije u društvu i sportu.

Perasović (2015) Torcidu spominje kao društvenog aktera opisujući ju pojmom subkultura koji se odnosi na odstupanje vrijednosti i normi od uže i šire kulture društva u kojoj se nalazi, uključujući stvaranje stila, identiteta, prepoznatljivih osjećaja pripadnosti, jasnih granica prema drugim subkulturama i *mainstream* društvu. U slučaju Torcide uključuje i afektivne oblike povezanosti, dugotrajna i čvrsta prijateljstva, lojalnost, vlastite normativne kodekse i određeni stupanj autorefleksije.

„Torcida između ostalog, u sebi sadrži i igru između pripisanih i postignutih identiteta, napetost između spontanosti i organizacije, između želje za apolitičnošću i političkog obilježja društvenog djelovanja, sadrži i mnoštvo karakteristika tipičnih za pojam postmodernog (neo) plemena, ali i dovoljno elemenata koji u klasičnom sociološkom fokusu na norme i vrijednosti mogu upućivati na nekad često upotrebljavani pojam subkulture.“ (Perasović, 2015:186).

Torcida služi kao primjer za potvrdu teze o značajnosti emocija u proučavanju nastanka života i društvenih pokreta, kao i teze o „povratku pojedinca“ u društvenim pokretima i velikoj ulozi društvenih mreža (Perasović, 2015).

3.1. Povijest Torcide

Značajan doprinos istraživanju navijačke skupine Torcida pripada radovima sociologa i politologa Dražena Lalića „Torcida – pogled iznutra“ (1993) i proširenom izdanju knjige (2011) u kojem je surađivao sa novinarom i psihologom Damirom Pilićem. Ovi radovi nastali su na temelju Lalićevog i Pilićevog sudjelovanja u samoj navijačkoj skupini, a za njegovu izradu koristili su metodu promatranja sa sudjelovanjem.

Na temelju prikupljanja građe kroz promatranje sa sudjelovanjem, prikupljanja svjedočanstava osnivača i drugih navijača Torcide te uvidom u knjige i novinske članke Lalić (2011) razlikuje četiri osnovna razdoblja povijesti nogometnog navijanja u Splitu: 1) od 1945. do kraja šezdesetih, 2) sedamdesete godine, 3) početak i druga polovica osamdesetih i 4) kraj osamdesetih te početak novog desetljeća.

Godine 1950. nogometno prvenstvo Jugoslavije odlučivalo se međusobnim ogledom između Hajduka i Crvene Zvezde u Splitu. Kako se sam susret približavao, tako se pojavila inicijativa da se organizira skupina koja će svojom vatrenom podrškom pomoći momčadi da dođe do toliko željenog naslova. Skupina studenata iz Splita, većinom Dalmatinaca stvara Torcidu, skupinu napravljenu po uzoru na istoimene temperamentne brazilske navijače na netom održanom Svjetskom nogometnom prvenstvu. Na dan same utakmice, bivši Hajdukov dom „Stari plac“ bio je ispunjen do posljednjeg mjesta a navijači su stvarali bučnu i vatrenu atmosferu usmjerenu ka pružanju podrške igračima Hajduka na terenu. Hajduk je utakmicu pobijedio golom na samom kraju susreta koji je publika proslavila ulaskom u teren predvođena Torcidom. Ubrzo nakon same utakmice na kojoj je Torcida pokazala jedinstven primjer navijanja na ovim prostorima, skupina podliježe istrazi i biva politički osuđena od strane Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). Jedan od osnivača, Vjenceslav Žuvela izbačen je iz KPJ i osuđen na kaznu od tri godine zatvora koja je kasnije smanjena na tri mjeseca. Kapetan Frane Matošić također je bio izbačen iz KPJ. Politička osuda Torcide sprječava njezino djelovanje ali se ipak u narednim godinama navijalo po modelu kojeg je oblikovala Torcida. U tim godinama na samom stadionu okupljaju se manje grupice najvatrenijih navijača koji pokreću nove načine navijanja upotrebom pirotehničkih sredstava. Tih desetljeća glavni utjecaj na navijanje imala su zbivanja na terenu –

pobjede i dobre igre izazivale su zadovoljstvo dok su negodovanje izazivali porazi i loše predstave Hajdukovih igrača.

Početak sedamdesetih godina prošlog stoljeća, na sredini istočnog stajanja splitskog stadiona počinje se okupljati „najgorljivija“ skupina navijača koji su svoj navijački uzor vidjeli u engleskim navijačima čiji obrasci ponašanja postaju sve agresivniji i počinju se povezivati sa terminom „huliganizma“. U tim godinama nogometni navijači poprimaju sve više obilježja subkulture zbog čega se stvara potpuno novi navijački stil. Navijači sve više primjenjuju južnjački stil navijanja kojega karakteriziraju mnogobrojne zastave i transparenti. Sam rezultat je i dalje najvažniji a publika skandira i pjeva pjesme koje su većinom sami osmislili. Najvjerniji navijači sve više odlaze na gostovanja kako bi pratili utakmice i van Splita. Počinje i druženje navijača i ostalim danima, a ne samo na dan utakmice. Na tim druženjima dogovaraju se buduće akcije navijačke skupine. U tom razdoblju pojavljuju se i mnogi fizički sukobi navijača koji često za cilj imaju osvetu ranije pretrpljenih „batina“. Pojavljuje se i sve učestalije verbalno nasilje između navijača dok političko skandiranje još ne dolazi u prvi plan. Izbijanje tadašnjih sukoba i nereda pripisuje se klupskom, gradskom i regionalnom rivalstvu dok nacionalna pripadnost još uvijek nije njihov motiv. Navijači se sve češće sukobljavaju sa pripadnicima drugih stilova kao što su uživatelji droge ili šminkeri. Sedamdesetih godina nastaje skupina „Nesvrstani“ koju su karakterizirali tipični stil odijevanja i mjesta okupljanja. Oni su htjeli pokazati da ne pripadaju niti jednom stilu nego da su oni „fini“ splitski momci, navijači koji su prisustvovali Hajdukovim utakmicama u Splitu i na gostovanjima. Pripadnici skupine „Nesvrstani“ sudjelovali su u brojnim navijačkim incidentima tih godina. Nesvrstani su imali vlastiti grb u čijem središtu se nalazilo slovo 'N' a na vrhu hrvatska trobojnica i natpis 'Patria Nostra'. Oni predstavljaju iskorak prema urbanoj subkulturi i istovremeno prema borbi za hrvatsku samostalnost.

Godine 1980. dolazi do obnove prvotne skupine „Nesvrstani“ koja je bila uzrokovana smjenom generacija unutar grupe. Nakon obnove grupa odabire naziv „Torcida 1950“ iz poštovanja i naglašavanja tradicije prema Torcidi iz 1950. godine. U to vrijeme skupina počinje sve burnije reagirati na politiku i društvo pisanjem raznih parola, ispisivanjem grafita i ostalim kolektivnim oblicima ponašanja. Ekspresija tadašnjih navijača počinje se jednim dijelom razlikovati od one koju su imali njihovi prethodnici i grupa je puno prisutnija na zidovima grada

Splita. Rivalstva između klubova postaju sve veća, a samim time i nasilje na gostovanjima raste na viši nivo. Navijačke akcije u to doba zauzimaju sve više medijskog prostora. Mediji o njima izvještavaju na vrlo pojednostavljen način što izaziva određenu dozu „moralne panike“ u tadašnjem društvu. Stanje u ondašnjoj državi postaje sve alarmantnije a akcije navijača sve radikalnije. Tako se spominje korištenje suzavca, neredi motivirani šovinizmom i drugo.

Sredinom osamdesetih godina postaje vidljivo združivanje skupina po nacionalnoj osnovi. Tako valja istaknuti suradnju Torcide i zagrebačkih Bad Blue Boysa kojom su navijači jedne skupine pratili drugi klub na utakmicama protiv srpskih klubova smatrajući njihove klubove „neprijateljskima“. Narednih godina, u navijačkim krugovima pojavljuje se sve više ksenofobije, nacionalizma i šovinizma.

U drugoj polovici osamdesetih godina navijački stil zauzima veliki dio prostora u svakodnevnoj subkulturi mladih. To je osobito vidljivo u Splitu. Nogometne utakmice sve češće predstavljaju priliku za iskazivanje određenih nezadovoljstava uzrokovanih politikom. Fizičko nasilje i vandalizam su u porastu.

Početak devedesetih godina mnogi Torcidaši postaju akteri Domovinskog rata stojeći na prvim crtama bojišnice. Tadašnji navijači postaju sve manje incidentni dok klub ostvaruje najbolje rezultate u svojoj povijesti. Kraj devedesetih godina klupsku povijest obilježava razdoblje bez trofeja dok Torcida ponovo radikalizira svoje djelovanje.

Suvremeno doba Torcide, nakon 2000. godine, obilježavaju razne akcije koje se vežu za sam rad kluba ali i za zahtijevanje raznih društvenih promjena. Posebno treba istaknuti slučajeve kao što su „Borba za kodeks upravljanja klubom“, inicijativa „Naš Hajduk“, borba za transparentnost u Hrvatskom nogometnom savezu i mnoge druge.

3.2. Hijerarhija i tipizacija Torcide

Prema Laliću (1993) viši status u hijerarhijskoj strukturi imaju navijači koji su aktivniji po pitanju prisustvovanja na utakmicama, odlascima na gostovanja i izvođenju samih priprema za utakmicu kao što su izrade transparenata. Unutar Torcide postoji podjela uloga. Većinu aktivnosti predstavlja odlazak na same utakmice, skandiranje i slično, dok pojedinci unutar skupine imaju zadatak angažiranja oko pripreme provođenja onoga što će većina izvesti. Važno je istaknuti kako unutar Torcide vlada „labava“ hijerarhija koja funkcionira po principu spontanosti.

Lalić (1993) ističe tri razine hijerarhije:

1. Vodstvo – vodstvo Torcide čini desetak starijih i iskusnijih članova čiji je zadatak organizacija općih poslova grupe. Upravo se vodstvo najviše angažira oko organizacije putovanja, nabave navijačkih sredstava, dogovaranje raznih akcija i slično. Jedan od najvažnijih zadataka je vođenje navijanja na samoj utakmici. Ne smijemo zaboraviti ni interakciju sa klupskom upravom i medijima u kojima vođe igraju bitnu ulogu. Zanimljivo je kako vođe Torcide ne vole isticati sami sebe i naglašavati vlastitu ulogu pa se kroz prošlost često naglašavalo kako Torcida zapravo nema vođu.
2. Jezgra – ona se sastoji od petstotinjak članova, najčešće stanovnika Splita i okolice. Oni prate gotovo svaku utakmicu Hajduka aktivno zastupajući interese kluba i Torcide. Učestalo prisustvuju gostovanjima i skupnim sastancima te se druže u slobodno vrijeme na raznim okupljalištima kao što su kafići i disko klubovi. Spremi su se potući i sudjelovati u raznim ekscesima u ime Hajduka i Torcide. Splitskim članovima jezgre često se pribrojavaju i članovi iz drugih mjesta te prema tome možemo zaključiti da jezgru sačinjava oko 800 aktivnih članova. Njihov glavni zadatak je kolektivno navijanje, nabava navijačkih pomagala i slično. Treba istaknuti da unutar jezgre djeluje pedesetak vrlo angažiranih članova koji za cilj imaju povezivanje vodstva sa ostalim članovima jezgre.
3. Članovi-simpatizeri – ovu skupinu čine mladi ljudi koji povremeno odlaze na domaće utakmice Hajduka a nešto rjeđe na gostovanja, uglavnom na važnije utakmice. Vrlo

dobro poznaju navijačke rituale i prate stil odijevanja ostalih članova grupe. Njihovo navijanje ovisi o igri same momčadi.

Lalić (1993) tipizira sve pripadnike navijačke skupine Torcida na sljedeći način:

1. Navijač-navijač – ova skupina fokusirana je na navijanje u užem smislu. Navijač- navijač usredotočen je na samo navijanje tokom utakmice a pomaže i u izradi zastava, transparenta i ostalih rekvizita. Na prvo mjesto stavlja interese kluba i svojim navijanjem pokušava pomoći klubu koji smatra simbolom svoga grada i regije a interesi kluba i navijačke skupine ne smiju doći u sukob.
2. Navijač iz trenda – pojedinac se uključuje u skupinu zbog trenda. U potpunosti prihvaća navijački stil i redovito sudjeluje u nasilju iako ne kao glavni akter. Navijač iz trenda često sudjeluje u uporabi alkohola i opijata.
3. Navijač-nasilnik – ova struktura navijačke skupine provodi veoma agresivne obrasce ponašanja i pod krinkom navijanja koristi ambijent za svoju nasilnu afirmaciju. Smatra da svojim poticanjem nasilja jača afirmaciju unutar grupe i među vršnjacima. Promatranje je pokazalo kako pojedinci iz ove podskupine najčešće pripadaju obiteljima nižeg socijalnog statusa.
4. Navijač politički aktivist – ovaj tip navijača skupinu smatra instrumentom za promicanje političkih opredjeljenja i stavova. Često sudjeluje u neredima a potiče skandiranje sa nacionalnim konotacijama.

U svom radu Perasović i Bartoluci (2007) ističu kako je potrebno uzeti u obzir činjenicu da je Lalićeva tipizacija pisana u doba raspada Jugoslavije kada je hrvatska orijentacija navijača predstavljala političku činjenicu i donosila etiketu neprijatelja, te da bi trebala biti provjerena u suvremenom kontekstu. Oni spominju kako su tipovi navijač-navijač i navijač-nasilnik i danas vrlo učestala pojava iako stil navijača-nasilnika nije više dominantan obrazac. Politički aktivist više nije tako vidljiv no to ne znači da je u potpunosti nestao. Na nogometnim stadionima mogla se čuti podrška generalima na suđenju u Haagu, podrška NATO-u za vrijeme akcija protiv Srbije i slično. Navijač iz trenda također je opstao, no on ovisi o tome koliko je i kada neka navijačka skupina u trendu.

3.3. Ekspresivne razine Torcide

Lalić (1993) tvrdi kako Torcida djeluje na tri ekspresivne razine: razina vizualne ekspresije, verbalne ekspresije i razini ekspresije tjelesnog nasilja.

Razina vizualne ekspresije odnosi se upotrebu raznih transparenta, zastava, šalova, majica, kapa i ostalih vidljivih simbola. Tematika transparenta Torcide najviše se odnosi na nju samu, ali i na Hajduk. Dio transparenta Torcide sadrži i političku tematiku mada se oni pojavljuju u najmanjoj mjeri. Unutar same skupine postoje članovi koji su zaduženi za osmišljavanje i izradu transparenta i oni su vrlo cijenjeni unutar grupe. Torcida je oduvijek težila južnjačkom stilu navijanja za koji je tipična upotreba velikog broja zastava. Njihova glavna tematika su obilježja samog kluba ali i navijačke skupine. Česta pojava u bivšoj državi bile su zastave sa nacionalnim obilježjima. Od zapadnjačkih uzora, prvenstveno Engleza, Torcida preuzima nošenje šalova, i svojevremeno *spitfire* jakni. Neizostavni dio vizualne ekspresije Torcide predstavljaju pirotehnička sredstva. Upotreba bengalki, signalnih raketa i topovskih udara počinje još osamdesetih godina prošlog stoljeća. Za nabavu i unošenje pirotehničkih sredstava posebno su bili zaduženi mlađi članovi grupe koji su uspješno obavljenim zadatkom zaslužili poštovanje ostalih članova. Lalić u svojoj knjizi „Torcida – pogled iznutra“ iznosi priču jednog torcidaša koji opisuje kako su se bengalke i rakete krale sa teretnih brodova koji su bili usidreni u splitskoj luci.

Verbalna ekspresija Torcide najčešće se manifestira kroz pjevanje raznih pjesama koje su članovi uglavnom sami osmislili. Lalić (1993) kaže kako verbalna ekspresija može biti pozitivna ili negativna. Pozitivna ekspresija odnosi se na pružanje podrške igračima na terenu dok se negativna odnosi na vrijeđanje i omalovažavanje protivnika i sudaca. Lalić tvrdi kako su najučestaliji sadržaji o kojima se skandira i pjeva, klubovi i igrači, navijačke grupe, nacija, politika, regija, suci, policija i ostalo. Treba istaknuti kako se Torcida svojom verbalnom ekspresijom znatno ističe od ostalih „običnih“ navijača te je vrlo lako prepoznati koja grupa na stadionu je Torcida, bez obzira znamo li unaprijed gdje su oni pozicionirani. Verbalnom ekspresijom Torcida često izaziva javnost predočavajući svoja kolektivno prihvaćena politička te druga stajališta.

Na temelju prikupljenih podataka, Lalić (1993) zaključuje kako su faktori fizičkog nasilja subjekti, odnosno sami počinitelji, i objekti. Objekti su žrtve incidenata a u prvom redu se ističu: pripadnici grupe iz koje dolaze napadači, članovi suparničkih skupina i ostali navijači drugih klubova, igrači, treneri i drugi neposredni akteri nogometne igre te pripadnici policije i redari na utakmicama. Najčešći predmeti koji se koriste prilikom izgređa su kamenje, palice, pirotehnička sredstva i drugo. Hladno oružje se vrlo rijetko koristi. Uobičajeni oblici ponašanja uključuju tučnjave, kamenovanja, bacanje raznih predmeta te upade na teren.

4. SUVREMENO HRVATSKO DRUŠTVO

Hrvatsko društvo prošlo je kroz teško razdoblje rata i tranzicije u kojem nogometni navijači dodatno učvršćuju svoju poziciju društvenog aktera, osobito po pitanju vlastitih struktura, koju nisu mogli maksimalno afirmirati za vrijeme jednopartijskog sistema (Perasović i Mustapić, 2013).

Ilišin i Radin tvrde (2007:13): „Prva dekada tranzicije u Hrvatskoj bila je turbulentnija nego u većini postsocijalističkih zemalja. Uz sve teškoće, s kojima su se, manje ili više, uspješno suočile sve tranzicijske zemlje, Hrvatska je iskusila i višegodišnje oružane sukobe. Rat, koji se vodio na vlastitom tlu, nužno je ostavio dugotrajne ekonomske i socijalne posljedice. No, ostavljajući po strani rat i njegove izravne i neizravne posljedice, evidentno je da su se istodobno zbile i promjene koje je sobom donijela uspostava novog društvenog i političkog poretka. Te su promjene dalekosežne i sveobuhvatne, a posebno su zahvatile politički i ekonomski sustav. Novi je politički poredak normativno utemeljen na liberalno-demokratskim vrijednostima, a ekonomski sustav na kapitalističkim postulatima. Time je načelno prihvaćeno da demokratski društveni poredak podrazumijeva politički pluralizam, vladavinu prava, toleranciju, poštivanje ljudskih i manjinskih prava, slobodu medija i slično, dok novi ekonomski sustav zahtijeva nepovredivost privatnog vlasništva te razvoj poduzetništva i tržišno orijentiranog gospodarstva.“.

Prema Županovu (2011) vertikalna društvena struktura obuhvaća društvene elite, srednji sloj i profesionalnu strukturu odnosno niži sloj ističući kako ova klasifikacija ne predstavlja realne odnose već samo analitičke kategorije. Prva zabilježena promjena odnosi se na smjenu stare političke elite koja se formirala u ratnom i poslijeratnom razdoblju. Na njezino mjesto je došla nova politička elita koja se još formira. Evidentna sličnost između stare i nove političke elite svakako je neprihvatanje da je ona samo jedna od društvenih elita već se smatra vodećom u društvu.

Prelaskom sa socijalizma, sustava koji je bio na snazi u bivšoj Jugoslaviji, na parlamentarnu demokraciju, siromašenje srednjeg sloja se nastavlja te samim time i kvaliteta života u tom sloju opada. To je jedna od specifičnosti koja je karakteristična za sve postsocijalističke zemlje.

Niži sloj u postratnom razdoblju nastavlja proces siromašenja i propadanja, i to ne samo u ekonomskom kontekstu, već i demografski. U starom sustavu radništvo je bilo u svojevrsnoj koaliciji sa politokracijom koja im je osiguravala razne beneficije u zamjenu za upravljanjem društvom.

Županov (2011) društvene vrijednosti prikazuje na tri razine: individualnoj, socijetalnoj i nacionalnoj. Na individualnoj razini, prihvaćanjem slobodne ekonomije, dominira vrednota utilitarizma i profiterstva. Upravo radi individualnog, neograničenog bogaćenja ugrožena je i moderna tržišna ekonomija, kao i moralni sustav društva. „Herojski kodeks“ glavna je vrijednost na nacionalnoj razini. U modernim vremenima herojski kodeks se pretvorio u autoritarnost. Nove političke elite pojačavaju autoritarnost koja je oslabila u posljednjim godinama starog režima. Na globalnoj razini kao glavna vrijednost ističe se radikalni egalitarizam. Njegova je svrha ujednačavanje ljudi prema dolje. Radikalni egalitarizam je naslijeđen iz doba Jugoslavije. Iz ekonomske perspektive on se odnosi na "teoriju jednakih trbuha“, a iz intelektualne na „teoriju jednakih sposobnosti“.

Promatrajući iz povijesnog konteksta, ekonomska modernizacija društva svakako je nužna za dugoročni prosperitet ali je nedostatna za dublje čovjekove antropološke potrebe. Postmodernizacijom dolazi do oslobađanja ljudske osobe i njezine individualiziranosti a rezultat toga je niz ljudskih prava. Samim time, više se ne dovode u pitanje određene društvene vrijednosti kao što su zaštita slabijih i ranjivijih skupina, tolerancija spram drukčijih, sloboda spolne orijentacije, izbor životnog poziva, oslobađanje od predrasuda prema drugim kulturama, multikulturalizam i drugo. Govoriti o tome je li hrvatsko društvo, društvo pozitivnih vrijednosti vrlo je teško govoriti, ali treba istaknuti kako su one važan dio društvenog simboličkog polja koji je u stalnoj interakciji s ekonomskim, kulturnim i političkim djelovanjima (Labuš, 2007).

Početkom 90-tih godina prošlog stoljeća, u jeku rata, dolazi do podržavljenja društvenog vlasništva i privatizacije koja je omogućila mnoge zloporabe. Gospodarsko prestrukturiranje i pretvorba vlasništva dovode do masovnog propadanja privrednih subjekata i gubitka radnih mjesta, pada standarda najširih slojeva stanovništva i gubitka socijalne sigurnosti koja je bila karakteristična za sistem kakav je bio socijalizam. Vrlo brzo „u vodu padaju“ očekivanja građana koji su žudjeli za brzim napretkom na individualnoj i društvenoj razini nakon osamostaljenja i zamjene socijalizma parlamentarnom demokracijom. Primjećuje se porast društvenih

nejednakosti i pogoršanje kvalitete života. Hrvatska se tako vrlo brzo našla na donjem dijelu ljestvice uspješnosti tranzicijskih zemalja (Ilišin i Radin, 2007).

Sam proces privatizacije je vrlo kompleksna pojava koja je samim time vrlo široka i nije ju lako objasniti u nekoliko rečenica. Republika Hrvatska nakon svoje neovisnosti započinje proces tranzicije i samim time pretvorbe vlasništva. Sam pojam privatizacije vezan je uz transformiranje državnog u privatno vlasništvo, odnosno prodaja poduzeća privatnim pravnim i fizičkim osobama. Hrvatska je kroz ovaj proces naišla na mnogobrojne probleme kao što su iskorištavanje organizacijskih i pravnih rupa što je rezultiralo bogaćenjem nove, sumnjive poslovne klase. Budući da negativne posljedice imaju veliki utjecaj na sadašnje prilike važno je spomenuti neke značajke: novi vlasnici nemaju razvojni koncept, težište se prebacuje na trgovanje a ne proizvodnju, jeftino stjecanje vlasništva smanjuje odgovornost, neracionalan raspad velikih gospodarskih sustava, usitnjavanje i neracionalna raspodjela sredstava, povećanje opće i strukturne nezaposlenosti, nelegalno zapošljavanje i niske plaće, smanjena sigurnost i mnoge druge (Gregurek, 2001).

Prema Svjetskoj banci, korupciju predstavlja zloupotreba javnih ovlasti u privatnu korist. Ona uvijek uključuje javni sektor, bez obzira da li se radi o korupciji unutar pojedinih dijelova javnog sektora ili da se korupcijske transakcije odvijaju između javnog i privatnog sektora.

„Suvremene teorije i empirijska istraživanja suglasne su o negativnim učincima korupcije, argumentirajući ih činjenicom da korupcija djeluje kao arbitrarni porez koji povećava troškove te narušava učinkovitu raspodjelu resursa i pravednu raspodjelu dohotka. Korupcija povećava dohodovnu nejednakost i siromaštvo. Prihode od korupcije ubire manjina koja se nesrazmjerno bogati, dok su siromašni slojevi stanovništva slabijih platežnih mogućnosti da izdvoje dio dohotka za davanje mita (Hassan; Shaukat 2004. U: Budak, 2006).

Transparency International Hrvatska, nevladina organizacija posvećena povećavanju odgovornosti i suzbijanju nacionalne korupcije, priopćava kako je Hrvatska na 55. mjestu prema pokazatelju „Indeks percepcije korupcije“ što ju svrstava u korumpirane države (Jutarnji, 2017).

5. NAVIJAČKE INICIJATIVE

Riječ „inicijativa“ označava poticaj, odnosno poduzetnost, a u kontekstu navijača ona označava razne pokrete i udruge čiji je cilj poticati razvoj i zahtijevati promjene u krugovima u kojim određena skupina djeluje. U ovom poglavlju rad će se baviti širim pokretom „Protiv modernog nogometa“ i udrugom „Naš Hajduk“ koja je usko vezana uz navijačku skupinu Torcida.

5.1. Pokret „Against modern football“

Against modern football predstavlja pokret nastao u zadnjem desetljeću od strane navijača koji nisu zadovoljni pretjeranom komercijalizacijom nogometa, njegovom televizijacijom i ostalim aktivnostima koje nogomet pretvaraju u moderan biznis. Takav tip navijačkog pokreta može sadržavati širok spektar djelovanja kao što su simboličke jednokratne akcije, preko stadionskih i drugih ekspresija, do osnivanja klubova „odozdo“ i sudjelovanja u vlasničkoj strukturi i odlučivanju, po načelu „jedan čovjek jedan glas“ (Perasović, 2015).

Pokret „Against modern football“ izrazito se protivi otuđenju nogometne igre i dominaciji privatnog i komercijalnog interesa vlasnika klubova i sportskih korporacija. Štovatelji ovog pokreta smatraju kako bi klubovima trebali upravljati proizvođači nogometnog događaja, u koje spadaju igrači, treneri i sami navijači koji osim podrške i atmosfere pomažu izgraditi i identitet samog kluba.

Pobornici ovog pokreta također smatraju kako današnjoj „kazališnoj“ publici nije mjesto na nogometnim stadionima, ali ne iz konteksta primjerenog ponašanja „kazališne“ publike nego zbog toga što klubovi u trci za profitom, podižu cijene ulaznica koje postaju dostupne samo elitnom sloju građana koji na stadionima proizvode „kazališnu“ atmosferu. Svakako treba pridodati satiričnu izjavu koja jako dobro opisuje razinu komercijalizacije na koju je nogomet otišao: „U prošlosti su bogati gledali siromašne kako igraju nogomet, a danas siromašni gledaju bogate!“.

Mnogo je primjera gdje se ovaj koncept odlično provodi u praksi, a svakako valja izdvojiti jedan od starijih. Navijači legendarnog engleskog kluba Manchester United osnivaju klub FC United of Manchester nezadovoljni nasilnim preuzimanjem od strane američkog krupnog kapitala. Navijači su klub podigli iz temelja natječući se na poluprofesionalnoj razini. Klub je ustrojen na demokratskim principima a ograđuje se od bilo kakve diskriminacije i komercijalizacije te ga krasi snažna povezanost sa lokalnom zajednicom. Klub se danas natječe u 6. rangu natjecanja u Engleskoj a najbolji rezultat prosperiteta i napretka kluba je izgradnja stadiona Broadhurst Parka (koja je koštala 6,5 milijuna funti) a koji je završen 2015. godine. Gost na otvaranju stadiona bila je B momčad portugalskog velikana Benfice.

Ovaj pokret zauzeo je značajno mjesto i na hrvatskoj sportskoj sceni. Najpoznatiji primjer je svakako novoformirani klub NK Varteks, kojeg su navijači slavnog varaždinskog kluba „White stonesi“ osnovali 2011. godine. Navijači nezadovoljni preimenovanjem kluba osnivaju novi klub sa starim imenom i kreću od najnižeg ranga natjecanja. Klub je formiran po principu jedan član – jedan glas gdje svaki navijač ima pravo sudjelovanja na skupštini kluba. Član se postaje na način da se uplati simbolična članarina od 100 kuna. NK Varteks danas je na pragu ulaska u 3. Hrvatsku nogometnu ligu (HNL) a svakako valja istaknuti nedavno dogovoreni sporazum o međusobnoj suradnji sa splitskim Hajdukom.

Drugi hrvatski primjer koji svakako treba izdvojiti je osnivanje nogometnog kluba „Zagreb 041“ od strane „White angelsa“, navijača nogometnog kluba Zagreb, kluba slavne prošlosti ali ne i sadašnjosti. „White angelsi“ nezadovoljni autokratskim i kriminalno-mafijaškim vođenjem kluba od strane Dražena Medića, osnivaju klub koji posebno njeguje demokraciju i osuđuje rasizam. NK Zagreb u javnosti je imao status gospodskog zagrebačkog kluba. Sezone 2016/2017. NK Zagreb ispada u 3. HNL i nalazi se u potpunom rasulu dok se NK Zagreb 041 natječe u 3. nogometnoj ligi Zagrebačkog nogometnog saveza. Osim „White angelsa“, njegovi su punopravni članovi i azilanti koji su u Hrvatsku došli u potrazi za boljim životom.

5.2. Udruga „Naš Hajduk“

Udrugu „Naš Hajduk“ osnivaju članovi Kluba navijača Torcida 2011. godine. Udruga funkcionira na principu volonterskog rada. „Naš Hajduk“ nastaje u jednom od najtežih trenutaka u klupskoj povijesti. Kompletna lokalna politika je digla ruke od simbola Splita i Dalmacije jer više nije služio kao sredstvo političke promocije i nabave financijskih sredstava. Svakako valja istaknuti da je Hajduk 2008. godine preoblikovan iz udruge u športsko dioničko društvo čime dobiva priliku za stabilno poslovanje koje se, nažalost, nije dogodilo. Godine 2011. udruga „Naš Hajduk“ i grad Split potpisuju ugovor kojim udruga dobiva pravo nominacije sedam od devet članova Nadzornog odbora što bi omogućilo da Hajduk funkcionira po „socios“ modelu (Naš Hajduk, 2017).

Primarni razlog osnivanja udruge svakako je okupljanje svih članova Hajduka kako bi se mogli provesti demokratski izbori za članove nadzornog odbora koji su do tada bili postavljeni direktno od gradskih vlasti. Gradska vlast sugestijom svojih članova nastavlja lošu politiku koja se do sada provodila dok su pojedinci kojima je uistinu stalo do napretka, kako financijskog tako i rezultatskog, ostali po strani. Kada govorimo o dugoročnom cilju, onda je to stjecanje vlasništva od strane navijača kluba koji je jedina garancija nastavka provođenja modela upravljanja u koji su uključeni članovi. Naglasak se stavlja na političku nezavisnost. Gradsko vijeće prihvaća projekt iniciran od strane Torcide u kojem se provedbom demokratskih izbora, bira sedam članova Nadzornog odbora iz kvote Grada Splita kao većinskog vlasnika Hajduka. To bi značilo da svi članovi imaju mogućnost biranja sedam predstavnika u Nadzornom odboru, a takav način izbora prihvaćen je na sjednici Skupštine Hajduka 22. studenog 2011. godine (Naš Hajduk, 2017).

Rezultati razdoblja prvog mandata svode se na to da su troškovi značajno smanjeni a povećavaju se prihodi od sponzorstava. Također, broj sudskih procesa kluba, sa brojke od stotinjak pada na samo nekoliko. Napravljen je veliki korak prema samoodrživosti kluba koji će u budućnosti moći funkcionirati sa prihodima od prodaje robe, *co-brandinga* i niza sponzorstava a neće ovisiti o ostvarenim transferima igrača. Dug prema igračima u potpunosti je saniran dok je prema radnoj zajednici prepolovljen (Naš Hajduk, 2017).

Ostvarivanje dugoročnih ciljeva udruge „Naš Hajduk“ itekako ovisi o politici jer bez obzira na mogućnost predlaganja članova za nadzorni odbor, većinski vlasnik kluba je i dalje grad Split. To znači da gradsko vijeće ili gradonačelnik i dalje mora potvrditi predložene kandidate. Upravo iz tog razloga, udruga „Naš Hajduk“ pokrenula je projekt stjecanja dionica HNK Hajduk š.d.d. kako se u budućnosti ne bi moralo tražiti odobrenje za provođenje demokratskih izbora. Krajem listopada 2016. godine pokrenuta je kampanja pod nazivom „Ili jesmo ili nismo“ koja ima za cilj prikupljanje sredstava za otplatu prve rate za dionice kluba. U 48 dana prikupljen je iznos od 4,43 milijuna kuna što ovu kampanju čini najuspješnijom „crowdfunding“ kampanjom bez platforme u povijesti Hrvatske (Naš Hajduk, 2017).

Uz „Naš Hajduk“ često se veže floskula o tome kako „ulica“ vodi klub. No je li tome uistinu tako? Prema statutu udruge propisano je da članovi Upravnog odbora Udruge ne mogu biti kandidati za člana Nadzornog odbora HNK Hajduk š.d.d. dok ne protekne razdoblje od četiri godine od dana prestanka njihova mandata. Osim toga, propisani su i još neki dodatni kriteriji koje kandidat mora imati da bi mogao pristupiti izborima kao npr. visoka stručna sprema i deset godina radnog iskustva. Prema tome, očito je da se radi o procesu koji stavlja naglasak na promoviranje demokracije što ujedno ne znači da „ulica“ vodi klub.

Samim osnivanjem i djelovanjem Udruge, otvaraju se nove pogodnosti i za nogometni klub Hajduk. Najbitniju stvar koju treba spomenuti je da se članarine uplaćuju u punom iznosu direktno na račun kluba, knjigovodstveno se vodeći kao pozajmice. Takav tip pozajmice nikad neće biti naplaćen od Hajduka, već bi se putem dokapitalizacije pretvorile u dionice koje će biti u vlasništvu udruge „Naš Hajduk“. Naravno, ne treba zaboraviti ni benefite koje će klub steći putem povećanja broja konzumenata Hajdukovih proizvoda, pretplatnika, stjecanja puno bolje pregovaračke pozicije sa sponzorima i mnoge druge (Naš Hajduk, 2017).

Udruga promiče i omasovljenje članstva, educiranje navijača o potrebi aktivnog uključivanja u izborni proces i stjecanja dionica te edukaciju o građanskom aktivizmu, kao i na ukazivanje na nepravilnosti u hrvatskom nogometu (Naš Hajduk, 2017).

6. BORBE NAVIJAČA PROTIV DRUŠTVENIH ANOMALIJA

6.1. Torcidin kodeks

Klub navijača Hajduka, Torcida, 2009. godine vodila je bitku za usvajanje Kodeksa upravljanja klubom koji je trebao unaprijediti demokraciju, transparentnost i stručnost vođenja kluba. Kodeks je bio Torcidin odgovor na pozivanje na „čišćenje svoga dvorišta“ od strane javnosti. Uzor Torcidinom kodeksu bili su slični kodeksi u raznim klubovima ali i poslovnim subjektima. Torcidin kodeks prihvaćen je od strane kluba u ljeto 2010. a sastojao se od devet točaka:

1. Stručnost u obavljanju poslova
2. Vizija i strategija razvoja
3. Profesionalizam u obavljanju poslova
4. Zakonitost i transparentnost u poslovanju
5. Odgovornost u ostvarivanju sportskih i poslovnih ciljeva
6. Moralnost i nekažnjavanje
7. Neovisnost u upravljanju
8. Sprečavanje sukoba interesa
9. Očuvanje ugleda i tradicije.

Veliku ulogu u prihvaćanju Kodeksa imao je bivši „vođa“ Torcide, pokojni Žan Ojdanić koji je na sjednici skupštine Hajduka tražio da se kodeks usvoji u cijelosti, a ne djelomično kako je to željela tadašnja uprava. Što se dobilo prihvaćanjem kodeksa? Uglavnom ništa. Ni sam tadašnji predsjednik Hajduka Joško Svaguša nije zadovoljavao niti jednu točku kodeksa. Na kraju je kodeks završio kao pravna prevara navijača, odnosno forma neobavezujućih pravila za zaposlenike i članove.

6.2 Afera „pošteno suđenje“

U prosincu 2011. godine privedeni su HNS-ovi funkcioneri Željko Širić (u tom trenutku predsjednik Komisije nogometnih sudaca Izvršnog odbora Hrvatskog nogometnog saveza i dopredsjednik Hrvatskog nogometnog saveza) i Stjepan Djedović (u tom trenutku šef komisije sudaca) koji su osumnjičeni za traženje mita od predsjednika Hajduka, Hrvoja Maleša, te bi za uzvrat omogućili „pošteno suđenje“ nogometnom klubu Hajduk. Naime, navedeni trojac sastao se u zagrebačkom hotelu „Antunović“ kako bi došlo do primopredaje novca koji je ranije dogovoren. Hrvoje Maleš je prilikom dogovaranja oko „posla“ bio ozvučen. U razgovoru Širić od Maleša traži predujam Hajdukovog duga, iznos između 20 i 30 tisuća eura, a on će mu za uzvrat, koristeći svoje funkcije, omogućiti pošteno suđenje u nastavku prvenstva (Index, 2011).

Priopćenje Torcide u vezi ovog događaja prenose Sportske novosti (2011), pobrajajući pritom aktualne probleme hrvatskog nogometa i društva:

“Upozoravali smo na brojne kriminalne radnje i nepravilnosti u Hrvatskom nogometnom savezu i općenito u hrvatskom nogometu, koje su tek ovih dana izašle na vidjelo.

U tu svrhu iskazujemo naše priznanje g. Hrvoju Malešu na odgovornom i odvažnom potezu kojim je sve nas navijače Hajduka učinio ponosnima i vratio nam vjeru u poštenje i moralnu odgovornost nogometnih dužnosnika. Krajnje je iritirajuće da se godinama u javnosti „šaputalo“ o svim nečasnim radnjama, a da s druge strane nije postojala volja pravosudnih organa i politike, da se jednom zauvijek stane na kraj stvarnim mafijašima i grobarima hrvatskog klupskog nogometa. Tko je svih ovih godina štutio Markovića i Srebrića, koji i dalje tvrde kako najnovija afera nema apsolutno nikakve veze s njima? Ako su uhićenici Širić i Djedović nalogodavci, odnosno jamci „poštenog“ suđenja, tko su njihovi izvršitelji? Tko su, imenom i prezimenom, ti suci koji će odraditi to „pošteno“ suđenje? Što je s osobama koje su se unatrag nekoliko godina javno hvalile kako su podmićivali suce? Tko je, i u čije ime kome plaćao usluge? Tko je zapravo osvojio titule prvaka svih ovih godina? Zašto nitko nije stao na kraj menadžerima s kriminalnim dosjeima; tko je naredio i izvršio premlaćivanje Luke Bonačića; tko je ubio Dina Pokrovca? Zašto nitko do današnjeg dana nije odgovarao za smrt igrača Hrvoja Čustića? Očekujemo da ćemo uskoro dobiti konačne odgovore na ova brojna pitanja.

Stoga, pozdravljamo inicijativu Uskoka i DORH-a, odnosno onih institucija koje su spremne uhvatiti se u koštac sa malignim tkivom HNS-a, povlaštenim klubovima i njihovim dužnosnicima, sudačke organizacije i menadžersko - kriminalnog miljea. Pozivamo i nadležna ministarstva RH, posebice Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo pravosuđa te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa da im se priključe, jer situacija u hrvatskom nogometu zahtijeva koordinaciju svih odgovornih tijela”.

Širić i Djedović 2014. godine osuđeni su zbog primanja mita. Širić je osuđen na četiri godine zatvora uz sigurnosnu mjeru zabrane obavljanja dužnosti u tijelima HNS-a na osam godina, u što ne ulazi vrijeme provedeno u zatvoru. Djedović je osuđen na dvije godine i šest mjeseci zatvora. Unatoč navedenom, i dalje ostaje neodgovoreno pitanje koje je u svom priopćenju postavila Torcida: „*Tko su, imenom i prezimenom, ti sudci koji će odraditi to „pošteno“ suđenje?*”. Ti su sudci su nastavili suditi. Postavlja se pitanje kako ljudi čije se usluge plaćalo označenim novčanicama slobodno nastavljaju sa svojim „operacijama“!? Ovo je još jedan od pokazatelja anomalija u hrvatskom nogometu, a indicije nogometnih navijača, u ovom slučaju Torcide, pokazuju se još jednom točnima.

6.3. Borba protiv „vaučerizacije“

U jesen 2013. na utakmici u Rijeci između Rijeke i Hajduka, došlo je do sukoba navijača i to nakon Torcidine bakljade. Počelo je kamenovanje od strane riječke navijačke skupine Armada koja je pokušala probiti policijski kordon. Torcida je pokušala isto a sve je spriječila policija upotrebom suzavca. Nakon te utakmice, HNS uvodi takozvanu „vaučerizaciju“ – svaki klub je morao dostaviti listu sa privatnim podacima navijača koji će biti prisutni na gostovanju svoje momčadi. Pri ulasku na stadion, svaki navijač bio je posebno pregledan uz dokazivanje svog identiteta i njegove kompatibilnosti sa „vaučerom“ (Perasović i Mustapić, 2017).

„Vaučerizacija“ je bila odlična podloga za ujedinjenje navijača u borbi za vlastita prava i slobode koje su im bile ozbiljno narušene. Iz „vaučerizacije“ ubrzo proizlazi i „crna lista“, popis navijača kojima je bio zabranjen pristup stadionu. Najveći problem je bio to što je liste slagao nogometni *establishment* po modelu samovolje. Iz razgovora sa pripadnicima navijačke skupine

Bad Blue Boys, saznaje se kako mnogo njihovih pripadnika za crnu listu saznaje neposredno pri kupnji ulaznice za utakmicu, ni sami ne znajući kako su se na njoj našli.

Udruga „Naš Hajduk“ i Građanska inicijativa „Zajedno za Dinamo“, prije derbija krajem 2013. godine, poslali su zajedničko priopćenje na navedenu temu u kojoj kažu: „*Jači smo od onih koji žele pažnju skrenuti s ključnih tema i bolji korumpiranog nogometa u Hrvata, a koji služi kao poligon za obiteljski posao jednog čovjeka. Nogometni moćnici i njihovi poltroni, koji na žalost uključuje i represivni aparat, prevršili su svaku mjeru i vrijeme je da im pokažemo da ih više ne želimo u našem nogometu.*

Svima je poznato da će brojni navijači Hajduka u Zagreb doputovati bez famoznih vaučera te će svoje mjesto potražiti na tribinama koje nisu predviđene za gostujuće navijače. Ne dajmo povoda za jačanje represije nad navijačima i nepotrebne javne psihoze. Pokažimo im svojim dolaskom i navijanjem kako ne mogu uništiti jedinu glasnu oporbu kriminalu iz svečanih loža hrvatskih stadiona. Ne nasjedajmo na provokacije, budimo dostojanstveni i ne dozvolimo da nas koriste za dizanje moralne panike.

'Vaučerizacijom' tribina klubovima i policiji, a posebno uzurpatorima nogometa, omogućilo se slaganje listi nepodobnih. Primjer su popisi u rukama redara zagrebačkog Dinama, koji u najvećem dijelu sadrže osobe koje nemaju nikakve pravomoćne kazne. Takvo stvaranje pravnog i drugog kaosa u interesu je onih koji su od nogometa napravili unosan privatni posao, a one zbog kojih se nogomet i igra - navijače - tretiraju kao građane drugog reda. Upravo oni onemogućavaju da obitelji s djecom ili bilo koji navijači koji nisu po njihovom ukusu dolaze na utakmice i vesele se igri koja odavno, na žalost, više nema veze sa sportom.

Ljudska prava ne prestaju na vratima stadiona! Nek nas zajedništvo kojim je stvarana naša Domovina vodi i u borbi protiv uzurpatora hrvatskog sporta.” (Sportske novosti, 2013).

6.4. Odnos Lokomotive i Dinama

Udruga „Naš Hajduk“ je godine 2013. poslala inicijativu za pokretanje postupka utvrđivanja postojanja zabranjenog sporazuma, odnosno kartela između GNK Dinama i NK Lokomotive. Iz udruge su objašnjavali: "Kartel odnosno zabranjeni sporazum je onaj kojim dva ili više poslovnih subjekata usklađeno djeluju na istom tržištu i time narušavaju tržišno natjecanje ostvarivanjem veće dobiti od one koju bi postigli samostalnim djelovanjem. Takvi sporazumi u pravilu nisu formalizirani potpisanim ugovorom, već su neformalni i tajni, čime se ne umanjuje njihova štetnost. Zabranjenim sporazumima se smatraju čak i usmeni dogovori među poduzetnicima". U nastavku priopćenja elaborirani su stanje prema razmjeni igrača, trenera, zajedničkog financiranja te sama priznanja odgovornih ljudi sa obje strane. Udruga naglašava da sporazum između konkurenata na istom tržištu predstavlja najteži oblik povrede odredbi Zakona o zaštiti tržišnog natjecanja (Index, 2013).

Udruga „Naš Hajduk“ iznjela je i snažne argumente u prilog povrede tržišne utakmice i dovođenja u pitanje regularnosti samog natjecanja. Postavlja logično pitanje – kako je moguće da dva kluba između kojih je istaknuta takva suradnja, što financijska, što logistička, mogu sudjelovati u istom natjecanju a da pri tome ne dovedu u podređen položaj ostale sudionike? Za primjer njihove povezanosti valja istaknuti da je NK Lokomotiva koristila Dinamovu domenu za vlastitu e-mail adresu koja je glasila: nklokomotiva@nk-dinamo.hr. Postoje čak i istraživanje koje je provela tribina.hr (Tribina.hr, 2015). Zaključak istraživanja kao rezultat donosi da ukupan broj posudbi na relaciji Dinamo – Lokomotiva značajno odstupa od uobičajenog.

Nakon obavljene analize, na temelju dostavljene dokumentacije Agencija je odbacila inicijativu udruge uz obrazloženje: „Naime, da bi se neki sporazum, odluka ili suradnja poduzetnika smatrala zabranjenim sporazumom u smislu propisa o zaštiti tržišnog natjecanja, moraju biti ispunjena dva temeljna uvjeta. Prvi je da je riječ o sporazumu između dva ili više neovisnih poduzetnika, a drugi da je cilj ili posljedica sklapanja takvog sporazuma narušavanje tržišnog natjecanja“ (Index, 2013).

6.5. Prosvjed na rivi – protiv samovolje HNS-a

Dana 26. studenog 2014., na splitskoj rivi, održan je mirni prosvjed „protiv ovakvog nogometa“ u organizaciji navijačke skupine Torcida na kojem su glavne teme bile: aktualna situacija u klubu, odnosi u Hrvatskom nogometnom savezu, mafijaško-koruptivna svita na čelu sa Zdravkom Mamićem, specifičan odnos Lokomotive i Dinama, i slično. Važno je naglasiti da je težište stavljeno na nefunkcioniranje pravne države i državnih organa a isticala se nepravda u svim porama društva. Torcida je zatražila smjene aktualnog vodstva HNS-a, ali i županijskog nogometnog čelnika i bivšeg suca Alojzija Šuprahe, te izmjene spornih članaka tzv. Zakona o navijačima, koji prema mišljenju pravne struke krše ustavna prava (Index, 2014).

Toga dana, na splitskoj rivi okupilo se 30 tisuća ljudi koji su došli izraziti nezadovoljstvo radom HNS-a te zatražiti temeljite promjene u domaćem nogometu. Navijačima su se najprije obratili ugledni Torcidaši Stipe Lekić, Bojan Islamović te Benjamin Perasović.

Upravo je Benjamin Perasović, doktor znanosti, sociolog, govornik, i prije svega „Torcidaš“, autor izlaganja koje će u ovom radu biti preneseno u cijelosti zbog neizmjerne važnosti za obrađivanu temu i boljeg predočavanja stajališta i pogleda navijačke skupine „Torcida“. Benjamin Perasović jedan je od najzaslužnijih za brojna istraživanja u području sociologije sporta i sociologije nogometnih navijača koji je svoje znanje gradio i kao neposredni sudionik ultras pokreta, kao član Torcide. Njegov govor vjerodostojno odražava stavove i ideologiju pojedinca koji pripadaju, ne samo navijačkoj skupini „Torcida“, već i širem društvenom pokretu „Protiv modernog nogometa“. Perasović je toga dana rekao:

„Hvala svima koji ste došli, a i onima koji nisu sada tu ali ovo prate na različite načine. Kad smo već kod tih koji ovo prate, vidjet ćete nakon ovog skupa zvat će mnoge psihologe, sociologe, svi će se pitati – što je to, šta je to zapravo, šta se to dogodilo, kakva je to ulica, kakvi su to huškači, tko se krije iza ovog skupa, koja je to politička opcija na dobitku, za čiji račun oni rade? Vidjet ćete bit će takvih stvari i zato bi ja ukratko htio podsjetiti o čemu se zapravo ovdje radi. Idemo prvo jedan korak unatrag – Hajduk se solidarizirao sa svojim navijačima. To je bio zadnji korak unatrag, ono zašto nam je svima prekipilo. To je velika stvar. Ja sam osobno bio ganut totalno, ja sam zahvalan Hajduku što je djelovao na razini svoje velike i bogate povijesti i

što je simbol prkosa, simbol dišpeta, simbol nepokorenih ljudi, simbol uspravne kičme i uspravnog hoda i nećemo saginjat glave. To je to što je Hajduk poručio i time je napravio novi korak u svojoj bogatoj povijesti nepokoravanja drugima. Osim što sam se osobno osjećao zahvalan Hajduku, zahvalan sam i mnogim drugim ljudima koji nisu Hajdukovci. Među prvima se javila inicijativa „Zajedno za Dinamo“, javili su se i neki drugi klubovi i time pokazali da ovo nije sukob Splita i Zagreba nego je na djelu nastanak jednog novog društvenog pokreta protiv nepravde, pokreta protiv mafije, protiv korupcije, a ne Splita protiv Zagreba. Znači ako je jedan korak unatrag bio solidariziranje Hajduka, onda to pretočeno u zahtjev koga ste svi pročitali a ja ga želim ovdje ponoviti – zahtjev da članak 32 stavak 7 mora biti brisan, mora ići van zato što je sramota, zato što taj članak i stavak da svatko mimo suda, mimo države, mimo pravnih organa pravi od nekog javnog događaja svoju privatnu pričiju! I zato je to, koliko god od ovih zadnjih, možda jedan od važnijih jer bez njega će se samovolja i bahatost moći multiplicirati u nedogled. Dakle, taj članak definitivno mora ići! On ugrožava ljudska prava, pravo zbora i okupljanja, Ustavom Republike Hrvatske garantirana prava. E sad kad se maknemo dva koraka unatrag, bio je San Siro. San Siro je omogućio da po prvi puta u nekim dijelovima javnog prostora iskoračimo iz onog dominantnog diskursa – Ajme, huligani osramotili Hrvatsku, ajme kako su nam to mogli učiniti!? I onda dio medija „pumpa“: stvarno su to huligani, treba ih pohapsiti! Međutim, nekolicina ljudi, a poslije sve više, shvatili su da je San Siro bio jedan očajnički pokušaj dijela ljudi koji su godinama dio navijačkog pokreta da barem malo dovedu u pitanje ogromnu moć koju HNS ima, odnosno nekolicina ljudi u HNS-u. I to je bio taj drugi korak, San Siro, za kojeg kad vam bude netko od onih dušebrižnika ili onih nezainteresiranih koji će uz kavicu sidit i komentirat – ali kako su mogli prekidat utakmicu reprezentacije, onda se sjetite da je skupština HNS-a na kojoj je sadašnja garnitura izabrana bila prekidana tri puta a na San Siru samo dva puta! Na toj skupštini je interventna policija morala intervenirati, a kamera i kameraman HRT-a bili su napadnuti. Dakle, bio je tri puta veći cirkus nego na San Siru. Toga se sjetite kad počnu medijski spinovi. Nakon San Sira, ljudi su shvatili, i oni koji nisu bili zainteresirani za nogomet, da već godinama postoji jedan široki heterogeni društveni pokret koji se najčešće služio sloganom „Against modern football“. Dakle, protiv modernog nogometa. To je jedan široki društveni pokret i mnogi su za njega tek sada saznali. Mi neki znamo za taj pokret dugo, i znamo da taj pokret koliko god postoji na globalnoj razini, koji sadrži od simboličkih akcija do osnivanja nogometnih klubova kao što je FC United of Manchester ili kao što je u

Hrvatskoj nogometni klub Varteks. Dakle, „Against modern football“ je na globalnoj razini prisutan, ali je kao i svi drugi društveni pokreti on djeluje u lokalnom kontekstu, a naš „Against modern football“ pokret je pokret protiv nogometnog establishmenta, koji bez nekog velikog pretjerivanja, sadrži elemente kriminala i mafije. I sada, mnogi će se pitati – pa koji su ciljevi tog pokreta?! Ja sam zadnjih dana pričao mnogo sa ljudima koji, u razdoblju kada je bilo malo ljudi koji su vodili bitke, prvo ovdje u svome dvorištu smo išli počistiti. I bile su bitke protiv raznih uprava, još od... Ima dvadeset godina ima da su ljudi govorili o Vidoševiću... Koliko je godina trebalo proć dok čovjek nije prvi put priveden!? Od Vidoševića, preko Štimca, Grgića, Svaguše, borbe su bile brojne. I nakon što smo pomeli dobrim dijelom u vlastitom dvorištu, okrenuli smo se tom establishmentu. Želimo reći sljedeće, što kažu moji prijatelji, da postoje četiri slova D. D u ovom slučaju ne znači Dinamo, iako je Dinamu i bilo kojem drugom klubu prostor tu osiguran. To D znači domovina. Ali ne domovina u kojoj ju neko koristi za svoje privatne interese, nego domovina pametnog, poštenog i transparentnog djelovanja u nogometu. I ta četiri slova D, ti glavni ciljevi ovog društvenog pokreta koji upravo sada, ako toga niste bili svjesni, nastaje pred vašim očima su ta četiri slova D. D znači depersonalizacija hrvatskog nogometa. Šta znači depersonalizacija? To znači da mi ne živimo u kraljevini, mi ne živimo u monarhiji, a svatko tko išta zna o hrvatskom nogometu, zna da imamo kralja i kraljevsku obitelj koja vlada kako god želi. E pa neće više biti kralja i monarhije. Provest će se depersonalizacija hrvatskog nogometa. Drugo slovo D je depolitizacija. Mnogi će se pitati - što to znači u političkom kontekstu? Mi svi možda imamo neku vrstu političke priče, ali ona je naša osobna stvar. Nikakva politika ovdje nije prisutna, i nikakvo politikanstvo. Nitko na nama neće zarađivati, ni SDP, ni HDZ ni bilo koja stranka. Znači, drugi cilj – depolitizacija hrvatskog nogometa. Treći cilj – dekriminalizacija. Svi znate za slučaj Širić-Djedović. Pa zar oni svi misle da smo budale, da ćemo mi vjerovati da su se ta dva čovjeka sama udružila?! I da su pod onim pojmom „dečki“, kao to je predujam, onih 30 tisuća eura to je predujam za „dečke“, mi sad trebamo misliti da je to šifra za neke njihove ljubavnice ili šta!? Pa ti „dečki“ su suci lige koji su sudili onda i suditi će i danas i suditi će sutra. To su ti kojima je trebao ić taj predujam. Ništa se na tom dijelu nije napravilo. Prema tome, treba dekriminalizirati, očistiti hrvatski nogomet od evidentno mafijaško-kriminalnih struktura dugo godina umreženih. I na samom kraju, ovo četvrto D znači demokratizacija. To su načela odozdo. To je demokratizacija. To je načelo jedan čovjek – jedan glas. To je drukčije ustrojstvo. Nismo mi samo protiv pojedinih ljudi, mi smo protiv sustava koji

je omogućio da se tolika moć nagomila u rukama pojedinih ljudi. I to je ono što je zaživilo u Hajduku i nadamo se da će zaživiti u drugim klubovima. To su koncepti narodnog kluba protiv koncepta privatne „prčije“ i predatorskog kapitalizma. Dakle, četvrto D za domovinu je demokratizacija. To su četiri slova D koje su moji prijatelji, koji su dugo godina u ovoj borbi istakli kao glavne ciljeve ovog društvenog pokreta kojeg smo mi ovdje akteri. Hvala vam svima i sjetite se ovog dana, ove slike, ovog ponosa i prkosa svaki puta kada vam budu govorili, budu odgovarali, lijepili etikete – vi ste huligani, vi ste ovakvi, vi ste onakvi. Vi recite – mi smo dio društvenog pokreta protiv nepravde, dakle društvenog pokreta za pravdu. To je sada na djelu a ne nekakvi spinovi. Kao što bi američki pjesnik Lawrence Ferlinghetti rekao – svima njima koji će sada govoriti o ulici i koji će možda i s pravom ukazati na dio političke nekorektnosti, ali svim onima koji će svoditi naš protest na neko politikanstvo, na HDZ, na SDP, na mržnju „tovara“ i „purgera“, svim tim koji će sada lešinariti nad ovim skupom i nad našim riječima, svima njima podižem svoj srednji prst kao jedini dostojan pozdrav!“.

6.6. Ostale Torcidine akcije

U prethodnim poglavljima nastojalo se prikazati nogometne navijače, prvenstveno navijače nogometnog kluba Hajduk – Torcidu, kao aktere u raznim društveno-političkim situacijama. Prethodno navedeni i opisani događaji svakako su neprepoznatljiviji na široj društvenoj sceni, no ne smijemo zaboraviti da je Torcida najaktivnija navijačka skupina u Hrvatskoj te svakako treba spomenuti još neke.

Torcida je jednom prilikom splitski trg Peristil omotala u žute najlonske vrećice na kojima je pisalo „Kodeks“. To je bio simboličan otpor „kerumizaciji“ Hajduka u vrijeme kada je bivši splitski gradonačelnik Željko Kerum vedrio i oblačio u klubu. Svakako valja spomenuti performans sa lutkom lika Zdravka Mamića na Matejuški ili plaćanje cestarine u lipama kako bi napravili prometni kolaps. Svi ti performansi u sebi kriju tajnu poruku koju hrvatsko društvo mora što prije otkriti i početi čitati. I za kraj, citirat ću Damira Gruića, glasnogovornika Torcide koji je nakon prometnog kolapsa na naplatnim kućicama u Lučkom rekao: „Nastavit ćemo s nizom ovakvih akcija dok ne vidimo konkretne promjene. Pred nama su lokalni izbori, turistička sezona i niz događaja. Ideja imamo dovoljno!“ (24sata, 2017)

7. ZAKLJUČAK

Sport, kao važan segment suvremenog društva, sastavni je dio svakodnevnog života ljudi širom svijeta. Uz uvažavanje njegove povezanosti sa obrazovanjem, gospodarstvom, religijom, politikom, znanosti, umjetnošću, etikom i ostalim segmentima modernog društva, možemo tvrditi da je sport preslika društva u cjelini. Nogometni navijači, koji su samo dio sporta kao društvenog fenomena, predmet su istraživanja koja su započela 80.-ih godina prošlog stoljeća u Republici Hrvatskoj, a proveli su ih mnogi istraživači koristeći pri tome razne istraživačke metode. Studije su se u početku bavile istraživanjima nasilničkog ponašanja sveprisutnog fenomena nogometnog huliganizma. Današnje moderne studije, nogometne navijače promatraju paralelno uvažavajući aktualno društveno stanje, naglašavajući pri tome njihovu uzročno-posljedičnu povezanost.

Na temelju tvrdnje da je sport preslika društva u cjelini, uz isticanje pozitivnih zajedničkih osobina, obrazaca te vrijednosnih sustava, svakako treba istaknuti negativne pojave koje povezuju ova dva sustava a to su prvenstveno korupcija i nepotizam. Nogometni navijači, kao sastavni dijelovi sporta i društva te njihovi akteri, u ovom radu nalaze se kao indikatori društvenih pojavnosti.

Navijačka skupina „Torcida“ primjer je subkulturne grupe koja u posljednjih tridesetak godina igra važnu društvenu ulogu, počevši od borbe za osamostaljenje i suverenitet hrvatske države, preko važne uloge u preoblikovanju i vođenju nogometnog kluba „Hajduk“, borbe za transparentnost, odgovorno i pošteno djelovanje unutar Hrvatskog nogometnog saveza, te zaključno – korigiranja i aktivnog provođenja „Zakona o sportu“. Stavovi „Torcide“ su jasni i neupitni dok sama sredstva njene borbe ponekad iskaču iz okvira „legitimno i legalno“. Takva sredstva autor ovog rada osuđuje i od njih se ograđuje, iako se nikako ne smije zanemariti kontekst zašto navijačka skupina „Torcida“ ponekad teži takvom obliku „radikalizma“. Najbolji primjeri takvih „akcija“ su fizički i verbalni napadi koji su se proteklih mjeseci dogodili na području Dalmacije, a napadnuti su bili: nogometni sudac Bruno Marić, savjetnik Dinama Zdravko Mamić, i trofejna skijašica i aktualna državna tajnica za sport Janica Kostelić. Fizički napad palicama i ostalim sredstvima za vrijeme ručka, udarac stisnutom šakom, „mučki“, s leđa, te obasipanje verbalnih gadosti od strane grupe muškaraca jednoj ženi, svakako je za svaku

osudu, neprihvatljivo i nedopustivo, pogotovo za suvremeno društvo za kakvo se hrvatsko društvo predstavlja. Veliku odgovornost u širenju „moralne panike“ imaju upravo *mainstream* mediji i „žuti tisak“ čije su reakcije i gledišta usmjerena ka senzacionalizmu pa o navedenim događajima pišu jednostrano, naglašavajući upotrebu „barbarizma“ od strane skupine poluobrazovanih, razularenih, divljih mladića koji su pripadnici navijačke skupine „Torcida“. Ako zanemarimo moguću pristranost onih koji izvještavaju, postavlja se pitanje - „Kako to da se tako malo, autora ili medija bavi pravim problemom?!“, a pravi problem se nalazi vrlo plitko ispod površine. Sa sociološkog aspekta, objašnjenja navedenih situacija su vrlo jasna. Upravo su sustav i njegovo (ne)funkcioniranje glavni krivci koji izazivaju tako ekstremne, možemo slobodno reći, očajničke poteze pojedinih pripadnika „Torcida“ i ostalih navijačkih skupina, koji su već iskoristili sva pravna i legitimna sredstva da ukažu na probleme funkcioniranja nogometnog *establishmenta* i neprovođenja „Zakona o sportu“, a putem njih nisu ostvarili nikakve konkretne ciljeve.

„Torcidu“ se vrlo često etiketira kao društvenog razdornika, skupinu koja teži izazivanju sukoba sjevera i juga Hrvatske. Povijest je mnogo puta pokazala da tome nije baš tako. Sve do devedesetih godina prošlog stoljeća, „Torcida“ i navijačka skupina zagrebačkog Dinama „Bad Blue Boys“ združeni i zaokupljeni idejama koje su dijelili, činili su „hrvatsku braću“, i tako ujedinjeni potpomagali jedni druge u navijačkoj borbi protiv srpskih klubova te kasnije u borbi za hrvatsku nezavisnost. Osim združenosti protiv tadašnjeg sistema, ove dvije skupine glasno su ustale i protiv represivnog aparata prilikom uvođenja „vaučerizacije“. Tada su jedni druge potpomagali prilikom osiguravanja ulaznica i mjesta na tribini koja su im bila ugrožena na temelju izrađenih popisa sa privatnim podacima koji su ugrožavali mnoga njihova prava. Treba istaknuti kako su „Torcida“ i „BBB“ jednom prilikom, zajedno okupljeni, promarširali centrom Zagreba te zajedno prisustvovali derbiju između Dinama i Hajduka, pri tome boraveći na istoj tribini i glasno protestirajući protiv nogometnog *establishmenta*. „Torcida“ je u mnogim svojim priopćenjima izjavila kako se ograđuje od bilo kakve podjele na sjever i jug, te kako je njen jedini cilj borba za transparentnost i poštenje kako u nogometnim okvirima, tako i u društvu općenito.

Vrh i najbolji rezultat „Torcidinog“ djelovanja ogleda se kroz osnivanje i funkcioniranje udruge „Naš Hajduk“ putem koje je osmišljen novi sustav upravljanja klubom a karakterizira ga

visoka razina demokratičnosti gdje su navijači i simpatizeri kluba izravni kreatori njegove budućnosti provođenjem demokratskih izbora u svrhu odabira kandidata za nadzorni odbor kluba. Prva je to uspješna inicijativa gdje su navijači stali na kraj iskorištavanju javnog dobra u svrhu ostvarivanja raznoraznih koristi, te su pokazali da je izreka „ulica vodi klub“ zapravo neutemeljena.

Društvenih akcija u kojima sudjeluju navijači zaista je mnogo što ovoj temi daje širinu i kompleksnost. U ovom radu istaknute samo neke, vezane za „Torcidino“ djelovanje u posljednjem desetljeću. Opsežno i vrijedno Lalićevo istraživanje (Torcida – pogled iznutra) daje nam vjerodostojan rezime djelovanja „Torcida“ od osnutka sve do borbe za Kodeks i začetka udruge „Naš Hajduk“, no svakako treba naglasiti kako se sa promjenama u društvu mijenjaju i karakteristike same skupine, te prema tome, Lalićevo istraživanje treba nadopuniti i osvježiti. Primjerice, Lalić navijače kvalificira kao izrazito „desno“ orijentiranu skupinu, što odgovara vremenu njegovih promatranja, u doba velikih nacionalnih naboja. Danas je situacija znatno drugačija. Pripadnici navijačkog pokreta ne mogu biti strogo definirani kao „lijevo“ ili „desno“ orijentirani, a težište njihove borbe prebačeno je sa zaokupljenosti nacionalizmom na zaokupljenost uređenjem sustava kojeg su oni akteri.

Sustav, odnosno društvo koje karakterizira prisilno nametanje autoriteta institucija, neprovođenje ili djelomično provođenje zakona, a koje djeluju selektivno i sa nedostatkom komunikacije, represijom neće pronaći rješenje „problema huliganizma“ tj. devijantnog ponašanja navijača. Naprotiv, produbit će sukob između navijačke subkulture i njoj nadređene dominantne kulture. Kada se u društvu promjene okolnosti, kada se zakoni počnu provoditi, onda će i devijantno ponašanje makar djelomično nestati, a djelovanje nogometnih navijača kao društvenih aktera bit će usmjereno ka izvornim stavovima zastupanja zajednice u kojoj sudjeluju.

8. LITERATURA

1. 24SATA (2017). Torcida je blokirala autocestu: Plaćali su cestarinu u lipama!. /on line/ S mreže preuzeto: 24. lipnja 2017. s: <http://www.24sata.hr/sport/torcida-je-blokirala-autocestu-placali-su-cestarinu-u-lipama-521346>
2. Becker, H. (2011). Preispitivanje teorije etiketiranja, prema: Becker, H.,(1991.) *Outsiders: Studies In The Sociology Of Deviance* (str. 177-212). *Amalgam-časopis studenata sociologije*, (5.), 99-119.
3. Budak, J. (2006). Korupcija u Hrvatskoj: percepcije rastu, problemi ostaju. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 16(106), 66-98.
4. Cohen, A. (1955.) *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. New York: Free Press.
5. Cohen, P. (1972.) „Subcultural Conflict and Working Class Community“ U: S. Hall, D.
6. Čolić, S. (2006.) *Kultura i povijest*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
7. Gregurek, M. (2001). Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj. *Ekonomski pregled*, 52(1-2), 155-188.
8. Ilišin, V. i Radin, F. (2007) *Mladi u suvremenom hrvatskom društvu*. U: *Mladi: problem ili resurs*. Biblioteka Znanost i društvo (23). Institut za društvena istraživanja, Zagreb
9. INDEX (2011). Sudački moćnici u lisičinama: Od Maleša tražili 95 tisuća eura za pošteno suđenje. /on line/ S mreže preuzeto 24. lipnja 2017. s: <http://www.index.hr/sport/clanak/sudacki-mocnici-u-lisicinama-od-malesa-trazili-95-tisuca-eura-za-posteno-sudjenje/587755.aspx>
10. INDEX (2013). "Naš Hajduk" prijavio "kartel" Dinama i Lokomotive!. /on line/ S mreže preuzeto: 23. lipnja 2017. s: <http://www.index.hr/sport/clanak/nas-hajduk-prijavio-kartel-dinama-i-lokomotive/663249.aspx>
11. INDEX (2014). Splitska riva smijenila Mamićevu "kraljevinu": 30 tisuća ljudi ustalo protiv mafije i kriminala. /on line/ S mreže preuzeto 22. lipnja 2017. s: <http://www.index.hr/sport/clanak/splitska-riva-smijenila-mamic-evu-kraljevinu-30-tisuca-ljudi-ustalo-protiv-mafije-i-kriminala/787078.aspx>
12. JUTARNJI (2017). Transparency international upozorava „Hrvatska i Mađarska nova su lica korupcije u Europi. To je rezultat čiste pohlepe koja nije ni lijeva ni desna!“. /on line/. S mreže preuzeto 21. lipnja 2017. s:

<http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/transparency-international-upozorava-hrvatska-i-madarska-nova-su-lica-korupcije-u-europi.-to-je-rezultat-ciste-pohlepe-koja-nije-ni-lijeva-ni-desna/5549595/>

13. Labuš, M. (2009). Društvene vrednote i religioznost. *Sociologija i prostor*, 43(4 (170)), 837-853.
14. Lalić, D. (1993). *Torcida – pogled iznutra*. Zagreb: AGM.
15. Lalić, D., Pilić, D. (2011). *TORCIDA: pogled iznutra*. Zagreb: Profil
16. NAŠ HAJDUK (2017). Česta pitanja. /on line/ S mreže preuzeto 23. lipnja 2017. s: <http://www.nashajduk.hr/nas-hajduk/faq/>
17. Perasović, B. (2001) *Urbana plemena*. Zagreb: Hrvatska Sveučilišna naklada d.o.o
18. Perasović B. (2002.) „Sociologija subkultura i hrvatski kontekst“, U: Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 11 (2-3): 485-498.
19. Perasović, B. (2015). Subkultura, pokret ili (neo)pleme? O teorijskim implikacijama novog istraživanja nogometnih navijača. U V. Ilišin, A. Gvozdanić, D. Potočnik (ur.), *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj* (169-205). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo
20. Perasović B., Bartoluci S. (2007) „Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu“, U: *Sociologija i prostor*, 175 (1): 105–119.
21. Perasović, B., & Mustapić, M. (2013). Football supporters in the context of Croatian sociology: Research perspectives 20 years after. *Kinesiology: international journal of fundamental and applied kinesiology*, 45(2), 262-275.
22. Perasović B., Mustapić, M. (2017) „Torcida and Bad Blue Boys – From hatred to cooperation and back“, U: *Football Fans, Rivalry and Cooperation*, 175 (1): 108–124., Taylor & Francis.
23. SPORTSKE NOVOSTI (2011). Torcida: 'Tko je izvršavao Širićeve naredbe? Tko je ubio Pokrovca? Želimo čistku!. /on line/ S mreže preuzeto 22. lipnja 2017. s: <http://sportske.jutarnji.hr/nogomet/hnl/torcida-tko-je-izvršavao-siriceve-naredbe-tko-je-ubio-pokrovca-zelimo-cistku/4317669/>
24. SPORTSKE NOVOSTI (2013). Torcida i BBB: 'Ne dajmo im povoda za jačanje represije nad navijačima'. /on line/ S mreže preuzeto 22. lipnja 2017. s:

<http://sportske.jutarnji.hr/nogomet/hnl/torcida-i-bbb-ne-dajmo-im-povoda-za-jacanje-represije-nad-navijacima/4252200/>

25. Županov, J. (2011). Hrvatsko društvo danas–kontinuitet i promjena. *Politička misao*, (03), 145-163.
26. TRIBINA.HR (2015). Tribina.hr istraživanje: Lokomotiva je Dinamova B-momčad? DA. /on line/ S mreže preuzeto: 24. lipnja 2017. s: <https://www.tribina.hr/topics/slug/tribinahr-istrazivanje-lokomotiva-je-dinamova-b-mo/>